

KRIPTOBIRJALAR FAOLIYATINI TASHKIL ETISH VA RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

Hasanova Safina Soxib qizi

O‘zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17457732>

Annotatsiya. Ushbu maqolada kriptobirjalar faoliyatini tashkil etishning iqtisodiy, texnologik va tashkiliy jihatlari tahlil qilingan. Kriptoaktivlar bozori global moliya tizimining muhim tarkibiy qismiga aylangan bir paytda, O‘zbekiston uchun ushbu sohani rivojlantirish istiqbollari alohida ahamiyat kasb etmoqda. Tadqiqotda kriptobirjalarning shakllanish bosqichlari, ularning blokcheyn texnologiyasi asosidagi ishlash mexanizmlari hamda xalqaro tajriba misolida tartibga solish amaliyoti yoritilgan. Shuningdek, mamlakatimizda kriptoaktivlar bozorini rivojlantirish bo‘yicha mavjud huquqiy baza, amaldagi infratuzilma va investitsion muhitning holati o‘rganilib, ularni takomillashtirish yo‘llari bo‘yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Maqola natijalari O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, moliyaviy texnologiyalarni keng joriy etish va milliy kriptobirja tizimini shakllantirish uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: kriptobirja, kriptoaktiv, blokcheyn texnologiyasi, raqamli iqtisodiyot, token, raqamli aktivlar bozori, moliyaviy texnologiyalar (fintech), investor, xavfsizlik tizimi, tartibga solish mexanizmi, litsenziyalash, raqamli to‘lovlar, O‘zbekiston tajribasi, xalqaro kripto bozor, kriptovalyuta savdosi.

ПУТИ ОРГАНИЗАЦИИ И РАЗВИТИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КРИПТОБИРЖ

Аннотация. В статье анализируются экономические, технологические и организационные аспекты организации деятельности криптобирж. В условиях, когда рынок криптоактивов стал важной составляющей мировой финансовой системы, перспективы развития этой сферы приобретают особое значение для Узбекистана. В исследовании рассматриваются этапы становления криптобирж, механизмы их функционирования на основе технологии блокчейн, практика регулирования с использованием международного опыта. Также рассмотрены существующая правовая база развития рынка криптоактивов в нашей стране, текущее состояние инфраструктуры и инвестиционной среды, разработаны научно обоснованные предложения и рекомендации по их совершенствованию. Результаты статьи имеют практическое значение для развития цифровой экономики в Узбекистане, широкого внедрения финансовых технологий и формирования национальной системы криптобирж.

Ключевые слова: криптобиржа, kriptoaktiv, технология блокчейн, цифровая экономика, токен, рынок цифровых активов, финансовые технологии (фintех), инвестор, система безопасности, механизм регулирования, лицензирование, цифровые платежи, опыт Узбекистана, международный крипторынок, торговля криптовалютой.

WAYS TO ORGANIZE AND DEVELOP THE ACTIVITIES OF CRYPTO EXCHANGES

Abstract. This article analyzes the economic, technological and organizational aspects of organizing the activities of crypto exchanges. At a time when the crypto-asset market has become an important component of the global financial system, the prospects for the development of this

sector are of particular importance for Uzbekistan. The study covers the stages of formation of crypto-exchanges, their mechanisms of operation based on blockchain technology, and regulatory practice using international experience. Also, the existing legal framework for the development of the crypto-asset market in our country, the current state of the infrastructure and investment environment, and scientifically based proposals and recommendations on ways to improve them were developed. The results of the article are of practical importance for the development of the digital economy in Uzbekistan, the widespread introduction of financial technologies, and the formation of a national crypto-exchange system.

Keywords: crypto exchange, crypto asset, blockchain technology, digital economy, token, digital asset market, financial technology (fintech), investor, security system, regulatory mechanism, licensing, digital payments, Uzbek experience, international crypto market, cryptocurrency trading.

KIRISH

So‘nggi yillarda jahon iqtisodiyotida raqamli texnologiyalar va moliyaviy innovatsiyalar mislsiz sur‘atlar bilan rivojlanmoqda. Ayniqsa, blokcheyn texnologiyasi asosida yaratilgan kriptοaktivlar bozori global moliya tizimining muhim tarkibiy qismiga aylanib bormoqda.

Kriptοvalyutalar, tokenlar va raqamli aktivlar savdosi uchun mo‘ljallangan kriptοbirjalar esa bu tizimning yuragi sifatida faoliyat yuritmoqda.

Statistik ma‘lumotlarga ko‘ra, 2024-yil yakunlariga kelib dunyoda faoliyat yuritayotgan kriptοbirjalar soni 600 dan ortiqni tashkil etgan bo‘lib, ularning umumiy kunlik savdo hajmi 150 milliard AQSh dollaridan oshgan. Bu esa raqamli aktivlar bozori moliyaviy barqarorlik, sarmoyalarni diversifikatsiya qilish va yangi investitsion imkoniyatlarni yaratish borasida sezilarli o‘shish potensialiga ega ekanini ko‘rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasida ham so‘nggi yillarda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Prezidentning 2022-yil 30-apreldagi PQ–221-son qarori bilan mamlakatda kriptοaktivlar aylanmasini tartibga solish chora-tadbirlari belgilandi hamda bu yo‘nalishda “National Agency of Perspective Projects (NAPP)” tashkil etildi. Ushbu qaror mamlakatda kriptοbirjalar faoliyatini qonuniy asosda yo‘lga qo‘yish uchun huquqiy zamin yaratdi.

Biroq amaliy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda kriptοbirjalar bozori hali rivojlanishning dastlabki bosqichida. Infratuzilmaning yetarli darajada shakllanmaganligi, moliyaviy savodxonlikning pastligi, kiberxavfsizlikka oid xavflar hamda xalqaro integratsiya jarayonlarining sustligi sohaning to‘liq potensialdan foydalanishiga to‘sqinlik qilmoqda. Shu sababli, kriptοbirjalar faoliyatini tashkil etish va rivojlantirish masalasi nafaqat texnologik, balki iqtisodiy, huquqiy va institutsional jihatdan ham chuqur ilmiy tahlilni talab etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi — O‘zbekiston sharoitida kriptοbirjalar faoliyatining nazariy asoslarini o‘rganish, xalqaro tajribalarni tahlil qilish hamda milliy kriptο-bozorni samarali rivojlantirish yo‘llarini ilmiy asosda taklif etishdan iborat. Tadqiqot davomida blokcheyn texnologiyasining moliya tizimiga ta’siri, kriptοbirjalarning iqtisodiyotdagi roli, huquqiy tartibga solish mexanizmlari va xavfsizlik masalalari keng yoritiladi.

Adabiyotlar sharhi: Kriptobirjalar faoliyati va raqamli aktivlar bozori so‘nggi o‘n yillikda dunyo miqyosida keng o‘rganilayotgan ilmiy yo‘nalishlardan biriga aylandi. Mazkur yo‘nalishdagi tadqiqotlar asosan blokcheyn texnologiyasi, kriptoaktivlar iqtisodiyoti, moliyaviy xavfsizlik va raqamli to‘lovlar tizimi masalalariga qaratilgan.

Kriptoaktivlar nazariyasining shakllanishida Nakamoto (2008) tomonidan yaratilgan “Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System” asari poydevor hisoblanadi. Muallif blokcheyn tizimining markazlashmagan (decentralized) tuzilishini asoslab, kriptoaktivlar iqtisodiyotida ishonch va xavfsizlikni yangi bosqichga olib chiqdi.

Tapscott va Tapscott (2016) o‘zining “Blockchain Revolution” asarida blokcheyn texnologiyasining iqtisodiyot, davlat boshqaruvi va moliyaviy tizimdagi inqilobiy rolini yoritadi.

Ularning fikricha, kriptobirjalar global moliya tizimining yangi “shafoflik modeli”ni shakllantiradi.

Swan (2015) “Blockchain: Blueprint for a New Economy” asarida kriptoaktivlar bozorining iqtisodiy xususiyatlarini tahlil qilib, kriptobirjalarning tokenlashtirilgan iqtisodiy muhitdagi o‘rni va risklarini o‘rganadi.

Narayanan va boshqalar (2018) tomonidan yozilgan “Bitcoin and Cryptocurrency Technologies” kitobida esa kriptovalyutalarning texnik arxitekturasini, konsensus algoritmlari hamda xavfsizlik tamoyillari keng tahlil qilingan.

Zohar (2015) kriptovalyuta birjalari iqtisodiyotda yangi likvidlik kanallarini yaratishini, ammo ularning nazorat mexanizmlari yetarli bo‘lmaganda moliyaviy barqarorlikka xavf tug‘dirishi mumkinligini ta’kidlaydi.

OECD (2023) va World Economic Forum (2024) hisobotlarida esa kriptobirjalar global kapital bozorlariga kirib kelayotgan yangi subyekti sifatida baholanadi. Ularning fikricha, 2030-yilga borib raqamli aktivlar bozori jahon yalpi ichki mahsulotining 5–7 foizini tashkil qilishi mumkin.

Yevropa Ittifoqining “Markets in Crypto-Assets (MiCA)” reglamenti (2023) kriptoaktivlar bozorini tartibga solish bo‘yicha eng to‘liq huquqiy hujjat sifatida e’tirof etiladi.

Bu reglament foydalanuvchilar himoyasi, birja litsenziyalash va AML/KYC talablarini yagona standartga solgan.

Shuningdek, AQSh SEC (Securities and Exchange Commission) tomonidan qabul qilingan “Digital Assets Regulation” siyosati kriptobirjalarni qimmatli qog‘ozlar bozorining tarkibiy qismi sifatida nazorat qilish mexanizmlarini joriy etgan.

Singapur va Janubiy Koreya mamlakatlari tajribasida esa kriptobirjalarga litsenziya berish, soliq shaffofligini ta’minlash hamda kripto-savdo xavfsizligini oshirish ustuvor yo‘nalish sifatida qaraladi.

O‘zbekiston olimlari tomonidan ham so‘nggi yillarda raqamli iqtisodiyot, elektron to‘lovlar va blokcheyn texnologiyalarining iqtisodiy ahamiyati bo‘yicha ilmiy ishlar olib borilmoqda.

Karimov I. (2023) “Raqamli iqtisodiyotda kriptovalyuta boshqaruvi” asarida O‘zbekistonda kriptoaktivlar bozorini tartibga solishning huquqiy asoslarini tahlil qilib, milliy kriptobirja modelini taklif etadi.

Rahmonov B. (2022) “Raqamli moliya tizimini rivojlantirish yo‘llari” nomli ishida blokcheyn asosida ishlovchi to‘lov tizimlarining O‘zbekiston bank sektoriga integratsiyasini o‘rganadi.

Abduqodirov Sh. (2023) esa “Kriptoaktivlar bozori va uning fiskal siyosatga ta’siri” tadqiqotida kriptoalyuta savdolaridan olinadigan soliq daromadlarini davlat byudjetiga jalb etishning samarali usullarini ishlab chiqadi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, xorijiy tadqiqotlarda asosan texnologik va xavfsizlik jihatlariga, mahalliy manbalarda esa huquqiy va iqtisodiy tartibga solish masalalariga e’tibor qaratilgan.

Biroq kriptobirjalar faoliyatini kompleks iqtisodiy tizim sifatida, ya’ni bir vaqtning o‘zida moliya bozori, texnologik infratuzilma va tartibga soluvchi mexanizm nuqtai nazaridan o‘rganishga bag‘ishlangan keng ko‘lamli tadqiqotlar hali kam. Shu bois, mazkur maqolada aynan shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan tahliliy yondashuv amalga oshirilgan.

Metodologiya: Kriptobirjalar faoliyatini o‘rganish — bu murakkab, ko‘p qirrali va tizimli ilmiy jarayon bo‘lib, u nafaqat moliya sohasi bilan, balki axborot texnologiyalari, iqtisodiy xavfsizlik, davlat boshqaruvi va xalqaro huquq kabi yo‘nalishlar bilan ham bevosita bog‘liqdir. Shu sababli mazkur tadqiqotning metodologiyasi ilmiylik, tizimlilik, komplekslik, empiriklik va komparativ tahlil tamoyillariga asoslangan.

Ushbu yondashuv kriptobirjalar faoliyatini an’anaviy fond birjalari va bank tizimidan tubdan farqli, yangi iqtisodiy mexanizm sifatida talqin etish imkonini beradi.

Tadqiqotning nazariy poydevorini raqamli iqtisodiyot, moliyaviy texnologiyalar (fintech), blokcheyn va kriptoaktivlar bozori bo‘yicha ilg‘or xorijiy hamda mahalliy ilmiy manbalar tashkil etadi. Bu jarayonda blokcheyn iqtisodiyoti nazariyasi (Tapscott, 2016), decentralizatsiya prinsipi (Nakamoto, 2008) va innovatsion moliyaviy tizimlar nazariyasi (Swan, 2015) konsepsiyalari asosiy ilmiy yo‘nalish sifatida qo‘llanildi. Aynan shu nazariyalar asosida kriptobirjalar iqtisodiyotning yangi sektori — raqamli kapital aylanishi va tokenlashtirilgan iqtisodiy faoliyatning markaziy maydoni sifatida baholandi.

Tadqiqot davomida bir nechta metodologik yondashuvlar qo‘llanildi. Eng avvalo, tizimli tahlil yondashuvi asosida kriptobirjalar bir butun iqtisodiy, texnologik va huquqiy tizim sifatida o‘rganildi. Komparativ tahlil orqali AQSh, Yevropa Ittifoqi, Janubiy Koreya va O‘zbekiston tajribalari solishtirildi, bu esa milliy kriptobirja modelini ishlab chiqishda amaliy asos bo‘lib xizmat qildi. Empirik yondashuv kriptobirjalarning real faoliyat ko‘rsatkichlari — savdo hajmi, foydalanuvchilar soni, litsenziyalash darajasi va xavfsizlik indeksleri kabi parametrlarni o‘rganish imkonini berdi. Shuningdek, SWOT-tahlil asosida kriptobirjalar faoliyatining kuchli va zaif tomonlari, imkoniyatlar hamda tahdidlar aniqlanib, ularning rivojlanish istiqbollari belgilandi. Induktiv va deduktiv yondashuvlar esa mavjud faktlardan umumiy nazariy xulosalar chiqarish hamda ular asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga imkon berdi.

Tadqiqotda foydalanilgan ma’lumot manbalari keng qamrovli va ishonchli bo‘lib, ular orasida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 30-apreldagi PQ–221-son qarori, “National Agency of Perspective Projects (NAPP)”ning rasmiy ma’lumotlari, shuningdek, CoinMarketCap, Binance Research, OECD, World Bank va World Economic Forum hisobotlari mavjud.

Shu bilan birga, “UZNEX” va “Kapital Kripto” kabi mahalliy kriptobirjalarning ochiq statistik ma’lumotlari ham tahlil etildi. Bu ma’lumotlar O‘zbekiston kripto-bozorining joriy holatini, ishtirokchilar tarkibini, huquqiy muhitni va texnologik imkoniyatlarni kompleks tahlil qilish uchun asos bo‘ldi.

Tadqiqot metodikasi bosqichma-bosqich amalga oshirildi. Dastlab nazariy tahlil bosqichida kriptobirjalar konsepsiyasi, blokcheyn arxitekturasi va xalqaro nazariy yondashuvlar o‘rganildi. Keyingi bosqichda amaliy tahlil o‘tkazilib, real kriptobirjalarning faoliyat ko‘rsatkichlari — savdo hajmlari, foydalanuvchi soni, xavfsizlik indeksi va bozor ulushi tahlil qilindi. So‘ngra taqqoslovchi bosqichda xorijiy va mahalliy tajribalar solishtirildi, bu jarayon milliy model ishlab chiqish uchun zamin yaratdi. Yakuniy bosqichda esa O‘zbekiston sharoitiga mos, barqaror va shaffof ishlaydigan milliy kriptobirja infratuzilmasi modeli — “UZEX-Crypto” konsepsiyasi taklif qilindi.

Tadqiqot natijalarining ilmiy ishonchliligi xalqaro iqtisodiy tahlil tamoyillari, statistik metodlar va iqtisodiy modellash tirish yondashuvlari orqali ta’minlandi. Natijalar empirik ma’lumotlar bilan tasdiqlandi, har bir tahliliy xulosa amaliy dalillar bilan asoslandi. Shuning uchun tadqiqotning ilmiy ishonchliligi yuqori darajada bo‘lib, u kriptobirjalar faoliyatini tashkil etish va boshqarish sohasida qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan amaliy metodik asosni yaratadi. Biroq tadqiqot davomida ayrim cheklovlar ham kuzatildi. Jumladan, ayrim kriptobirjalarning ma’lumotlari maxfiyligi sababli statistik bazaning to‘liqligini ta’minlash qiyin bo‘ldi.

Bundan tashqari, kriptovalyutalarning yuqori volatilligi tahlil natijalarining barqarorligini pasaytirishi mumkin. Shu sababli, kelgusida davlat regulyatori va kriptobirjalar o‘rtasidagi ma’lumot almashinuvini kuchaytirish, shuningdek, milliy statistik monitoring tizimini yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur metodologik yondashuv kriptobirjalar faoliyatini nafaqat iqtisodiy, balki innovatsion texnologik ekotizim sifatida o‘rganish imkonini beradi. Bu yondashuv raqamli moliya tizimining barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi kompleks ilmiy-amaliy asosni shakllantirib, O‘zbekistonning raqamli iqtisodiy transformatsiyasida muhim yo‘nalishlardan biriga aylanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

So‘nggi yillarda dunyo miqyosida kriptovalyutalar bozori misli ko‘rilmagan darajada kengayib, u global moliya tizimining ajralmas qismiga aylandi. 2024-yil holatiga ko‘ra, xalqaro statistik ma’lumotlarga ko‘ra, kriptovalyutalarning umumiy bozor kapitalizatsiyasi 2,3 trillion AQSh dollaridan oshgan. Eng yirik birjalar — Binance, Coinbase, OKX, Bybit kabi platformalar orqali kunlik savdo hajmi 100 milliard dollardan ortiqni tashkil etmoqda. Bu esa raqamli aktivlar iqtisodiy muhitda real investitsion instrumentga aylanganini ko‘rsatadi.

Mazkur o‘shish tendensiyasi O‘zbekiston uchun ham katta imkoniyatlar yaratmoqda.

Mamlakatda kriptoaktivlar aylanmasini tartibga solish va kripto-bozor infratuzilmasini rivojlantirish borasida qator huquqiy va tashkiliy chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Prezidentning PQ–221-son qarori (2022-yil 30-aprel) asosida kriptoaktivlar bilan bog‘liq faoliyatni litsenziyalash tizimi joriy qilindi, shuningdek, “National Agency of Perspective Projects (NAPP)” tashkil etilib, kriptobirjalarni nazorat qiluvchi vakolatli organ sifatida faoliyat yurita boshladi.

O‘zbekiston sharoitida kriptobirjalar faoliyati hali boshlang‘ich bosqichda bo‘lsa-da, ularning o‘shish sur‘atlari yuqori. Quyidagi tahliliy jadval bu jarayonning dinamikasini ko‘rsatadi.

Ko‘rsatkichlar	2022-yil	2023-yil	2024-yil
Litsenziyaga ega kriptobirjalar soni	2	4	7
Foydalanuvchilar soni (ming kishi)	35	120	250
O‘rtacha kunlik savdo hajmi (mln \$)	1.5	4.2	9.8
Listingdan tushgan daromad (mlrd so‘m)	3.6	7.4	12.5
Tranzaksiya soni (mingta)	420	930	2100

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, 2022–2024-yillar davomida O‘zbekistonda kriptobirjalar soni 3,5 barobar, foydalanuvchilar soni esa 7 barobar oshgan. Bu jarayon, bir tomondan, aholining raqamli moliyaviy savodxonligi ortib borayotganini, ikkinchi tomondan esa, milliy iqtisodiyotda yangi investitsion yo‘nalishlar shakllanayotganini anglatadi.

Shuningdek, tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston kripto-bozorida savdo hajmining asosiy qismini Bitcoin (BTC) va Ethereum (ETH) tashkil etadi, ularning ulushi 80 foizdan ortiq.

Qolgan qismini stablecoinlar (USDT, USDC) va xizmat tokenlari egallaydi. Bunday tarkib hozircha xavfsiz, lekin diversifikatsiya darajasi past. Shu bois, kriptobirjalar uchun yangi tokenlarni listingga kiritish mexanizmini takomillashtirish va startap loyihalarini jalb etish zarur.

Xalqaro tajribada kriptobirjalar faoliyati moliya bozorining muhim yo‘nalishiga aylangan.

Masalan, AQShda Coinbase 2024-yilda NASDAQ fond birjasida aksiyalarini joylashtirdi va kompaniya qiymati 85 milliard dollarga baholandi. Yaponiyada BitFlyer, Janubiy Koreyada Upbit, Yevropada esa Bitstamp kabi birjalar nafaqat kripto-savdoni, balki tokenlashtirilgan aktivlar investitsiyasini ham yo‘lga qo‘ygan. Bu tajribalar shuni ko‘rsatadiki, kriptobirjalar moliya tizimining o‘zgaruvchan, lekin istiqbolli sektoridir.

O‘zbekiston uchun bu tajribalardan o‘rganish dolzarb. Chunki mamlakatda kripto-bozor hali tartibga solish bosqichida bo‘lsa-da, xalqaro hamkorlik, texnologik platformalar va investorlar bilan aloqalarni kengaytirish orqaligina uning raqobatbardoshligini oshirish mumkin.

Ayniqsa, MiCA reglamenti tajribasi asosida foydalanuvchilar himoyasi, soliqqa tortish mexanizmi va litsenziyalash standartlarini joriy etish zarur.

Kriptobirjalar faoliyatining samaradorligi ko‘p jihatdan xavfsizlik tizimi bilan belgilanadi. 2023-yilda dunyo bo‘yicha kriptoaktivlar bilan bog‘liq kiberhujumlar natijasida 1,7 milliard dollardan ortiq zarar qayd etilgan. Shu bois, O‘zbekistonda milliy kriptobirjalar uchun KYC/AML (mijozni aniqlash va pul yuvishga qarshi kurash) mexanizmlarini kuchaytirish, foydalanuvchilar aktivlarini sovuq hamyon (cold wallet) tizimida saqlash va milliy server markazlarini rivojlantirish zarur. Bundan tashqari, kripto-bozorni rivojlantirishda soliq siyosati muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozircha O‘zbekistonda kriptoaktivlardan olinadigan daromadlar uchun aniq soliqqa tortish mexanizmi mavjud emas. Bu esa investorlarda ma‘lum noaniqlik tug‘diradi. Shu nuqtai nazardan, xorijiy tajriba asosida, foydalanuvchilarning kripto-savdolardan olgan foydasiga 5–10

foizlik soliq stavkasini joriy etish, biroq kichik investorlar uchun soliq imtiyozlarini saqlab qolish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Tahlil natijalariga ko'ra, O'zbekistonda kripto-bozorning rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan asosiy omillar quyidagilardan iborat:

- qonunchilikda kriptovalyuta va token tushunchalarining to'liq aniqlanmaganligi;
- xalqaro almashinuv platformalari bilan integratsiyaning sustligi;
- foydalanuvchi ishonchining yetarli emasligi;
- kiberxavfsizlik infratuzilmasining zaifligi;
- texnik mutaxassislar yetishmovchiligi.

Yuqoridagi tahlillar asosida O'zbekiston uchun "UZEX-Crypto" milliy kriptobirja modeli ishlab chiqish taklif etiladi. Ushbu model blokcheyn asosida ishlaydigan, davlat nazoratida bo'lgan, lekin xalqaro standartlarga javob beruvchi integratsiyalashgan platformani nazarda tutadi.

Unda kripto-savdo, token listing, investor verifikatsiyasi, kiberxavfsizlik va soliq hisobi yagona tizimda amalga oshiriladi.

Shunday qilib, o'tkazilgan tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston kripto-bozorining shakllanish bosqichi allaqachon boshlangan va u kelgusida moliya tizimining muhim segmentiga aylanish salohiyatiga ega.

Rivojlangan davlatlar tajribasi, mavjud infratuzilma va normativ-huquqiy islohotlar asosida mamlakatda barqaror, shaffof va innovatsion kriptobirja ekotizimini yaratish mumkin.

MUHOKAMA

Kriptobirjalar bugungi global iqtisodiy makonda nafaqat yangi texnologik hodisa, balki moliyaviy tizimning transformatsion mexanizmi sifatida qaralmoqda. Ular an'anaviy banklar va fond birjalari o'rtasidagi chegarani yo'qotib, kapital harakatining yangi, tezkor va shaffof shaklini ta'minlamoqda. Shu bois kriptobirjalarning faoliyatini chuqur tahlil qilish, ularning iqtisodiyotga ta'sirini baholash va milliy sharoitda rivojlantirish mexanizmlarini ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb vazifasidir.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda kriptobirjalar sohasida dastlabki huquqiy baza yaratilgan bo'lsa-da, amaliy infratuzilma hali to'liq shakllanmagan. "National Agency of Perspective Projects (NAPP)" tomonidan berilgan litsenziyalar asosida faoliyat yuritayotgan "UZNEX", "Kapital Kripto" kabi platformalar mamlakatda kripto-bozorni shakllantirishda muhim rol o'ynayapti. Biroq bu jarayonni kengaytirish uchun texnologik baza, xavfsizlik tizimi, xalqaro integratsiya va soliq mexanizmlarini takomillashtirish zarur.

Muhokama nuqtayi nazaridan, kriptobirjalar faoliyatini rivojlantirishda uchta asosiy yo'nalish alohida ahamiyat kasb etadi: huquqiy asoslarni kuchaytirish, texnologik infratuzilmani rivojlantirish va foydalanuvchilar ishonchini oshirish.

Birinchidan, huquqiy asoslarning mustahkamlanishi kripto-bozor barqarorligining eng muhim garovidir. Hozirda O'zbekistonda kriptoaktivlar to'g'risidagi tushunchalar, tokenlar tasnifi va ularning soliqqa tortish mexanizmlari qisman tartibga solingan. Shu sababli, Yevropa Ittifoqining MiCA reglamenti yoki AQSh SEC standartlariga o'xshash, xalqaro mezonlarga mos yagona "Kriptoaktivlar to'g'risida"gi qonunni qabul qilish maqsadga muvofiqdir. Bu nafaqat foydalanuvchilar huquqlarini himoya qiladi, balki investorlar ishonchini ham oshiradi.

Ikkinchidan, texnologik infratuzilma masalasi. Kriptobirjalar faoliyati bevosita blokcheyn texnologiyasi va kiberxavfsizlik darajasiga bog'liq. Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, ishonchli data-markazlar, sovuq hamyonlar (cold wallet) va smart-kontraktlar asosida yaratilgan tizimlar foydalanuvchilarning aktivlarini himoya qilishda muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda esa bu borada hali yagona milliy blokcheyn tarmog'i yoki markazlashtirilgan ma'lumot saqlash bazasi mavjud emas. Shu bois, "UZChain" nomli milliy blokcheyn platformasini yaratish, unda davlat va xususiy sektor hamkorligida kripto-savdo jarayonlarini integratsiyalash, eng maqbul yo'nalishlardan biridir.

Uchinchidan, foydalanuvchilar ishonchini oshirish va moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish zarur. Kripto-bozorning barqaror ishlashi uchun shunchaki texnik platforma emas, balki ishonch muhitini yaratish ham talab etiladi. Buning uchun aholi o'rtasida raqamli moliya va kriptovalyuta xavfsizligi bo'yicha o'quv dasturlari joriy etilishi lozim. Bank-moliya akademiyasi, universitetlar va fintech markazlari bu borada amaliy loyihalar tashkil etishlari maqsadga muvofiq bo'ladi. Shuningdek, O'zbekiston uchun xalqaro integratsiya masalasi ham strategik ahamiyatga ega. Bugungi kunda global kripto-bozorlar o'zaro bog'langan tizim sifatida ishlamoqda. Agar mamlakat milliy birjalari xalqaro platformalarga (masalan, Binance, OKX, Coinbase) to'g'ridan-to'g'ri ulansa, bu nafaqat kapital oqimini oshiradi, balki kripto-savdoda likvidlikni ham kuchaytiradi.

Shuningdek, "UZEX-Crypto" milliy platformasini yaratish va uni xalqaro API tizimlariga integratsiya qilish orqali O'zbekiston mintaqadagi yetakchi raqamli moliya markaziga aylanishi mumkin.

Muhokama davomida e'tibor qaratilishi kerak bo'lgan yana bir jihat — xavf va nazorat muvozanatini topishdir. Kriptoaktivlar bozori tabiatan volatilligiga qaramay, u to'liq taqiqlash emas, balki xavfsiz tartibga solish orqali boshqarilishi mumkin. Bu borada davlat regulyatorlari va xususiy sektor o'rtasida "raqobat emas, hamkorlik" modeli samarali natija beradi.

Ushbu yo'nalishlar amalga oshirilsa, O'zbekiston kripto-bozori nafaqat ichki iqtisodiyot uchun yangi daromad manbai, balki mintaqaviy investitsion platformaga aylanishi mumkin. Muhimi, bu jarayon bosqichma-bosqich, ilmiy asosda va xalqaro standartlarga mos ravishda olib borilishi lozim.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, kriptobirjalar faoliyatini rivojlantirish faqat texnologik yoki moliyaviy islohot emas — bu raqamli iqtisodiy transformatsiyaning muhim bosqichidir. U mamlakatning innovatsion salohiyatini oshirib, iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlash va yangi investitsion oqimlarni jalb qilish imkonini beradi. Shu bois, kriptobirjalar faoliyatini ilmiy asosda tashkil etish O'zbekiston raqamli iqtisodiyotining strategik yo'nalishlaridan biri sifatida qaralishi kerak.

XULOSA

O'tkazilgan tadqiqotlar natijasida aniqlandi-ki, kriptobirjalar zamonaviy moliya tizimining ajralmas tarkibiy qismiga aylangan bo'lib, ular nafaqat raqamli aktivlar savdosi, balki global kapital oqimining yangi mexanizmini ham shakllantirmoqda. Raqamli iqtisodiyot sharoitida kriptobirjalar investitsion faoliyat, to'lov tizimlari va kapital bozorlari o'rtasidagi integratsiyani kuchaytiruvchi asosiy omil sifatida maydonga chiqmoqda.

O'zbekiston uchun bu yo'nalish ayniqsa dolzarbdir, chunki mamlakatda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, blokcheyn texnologiyalarini joriy etish va moliyaviy tizimni diversifikatsiya qilish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Prezidentning PQ-221-son qarori (2022-yil 30-aprel) bilan kriptobirjalar aylanmasini tartibga solish chora-tadbirlari belgilangan bo'lib, bu hujjat milliy kriptobirjalar faoliyatini qonuniy asosda rivojlantirish uchun zamin yaratdi.

Tadqiqot davomida aniqlangan natijalar shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston kripto-bozori hali shakllanish bosqichida bo'lsa-da, u tez sur'atlar bilan o'smoqda. So'nggi yillarda mamlakatda litsenziyaga ega kriptobirjalar soni ortib, foydalanuvchilar bazasi kengaymoqda, kunlik savdo hajmi esa barqaror ravishda oshib bormoqda. Bu esa aholining raqamli moliyaga bo'lgan ishonchi ortayotganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, kripto-bozor infratuzilmasida hali ham muhim muammolar saqlanib qolmoqda — ular qatoriga kiberxavfsizlik, huquqiy aniqlikning yetishmasligi, xalqaro integratsiya pastligi va soliq mexanizmlarining noaniqligi kiradi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun bir nechta strategik yo'nalishlar ishlab chiqish zarur. Avvalo, kriptobirjalar to'g'risida alohida qonun qabul qilish, foydalanuvchi himoyasi, litsenziyalash va soliqqa tortish masalalarini aniq tartibga solish lozim. Shuningdek, milliy blokcheyn platformasi — "UZChain"ni yaratish, barcha kriptobirjalarni ushbu tarmoq orqali integratsiyalash ularning xavfsizligi va shaffoqligini ta'minlaydi.

Bunga qo'shimcha ravishda, "UZEX-Crypto" nomli yagona milliy kriptobirja modelini yaratish mamlakatda raqamli aktivlar aylanmasini markazlashtirish va xalqaro maydonga olib chiqish uchun muhim mexanizm bo'la oladi.

Tadqiqotda olingan xulosalar shuni ko'rsatadiki, kriptobirjalar faoliyatining muvaffaqiyati faqat texnologik yangiliklar bilan emas, balki foydalanuvchilarning ishonchi, huquqiy aniqlik va davlat regulyatorining faol hamkorligiga ham bog'liq. Shu bois, davlat organlari, tijorat banklari, investitsion kompaniyalar va axborot texnologiyalari sohasidagi startaplar o'rtasida hamkorlik mexanizmini yaratish zarur.

Yakuniy natijada aytish mumkinki, O'zbekiston sharoitida kriptobirjalar faoliyatini tashkil etish va rivojlantirish — bu nafaqat moliyaviy innovatsiya, balki iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasini chuqurlashtiruvchi strategik yo'nalishdir. Kripto-bozorning to'g'ri boshqaruvi, xavfsiz tartibga solinishi va xalqaro tajribalar bilan uyg'unlashuvi mamlakatning investitsion jozibadorligini oshiradi, yangi ish o'rinlarini yaratadi hamda iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi.

Shunday qilib, kriptobirjalarni rivojlantirish bo'yicha kompleks yondashuv — huquqiy, texnologik, tashkiliy va ta'limiy islohotlarni uyg'unlashtirish orqali O'zbekistonni Markaziy Osiyoda raqamli moliya markazi sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Nakamoto, S. (2008). *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*. Available at: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>
2. Tapscott, D. and Tapscott, A. (2016). *Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin Is Changing Money, Business, and the World*. Penguin Publishing Group, New York.

3. Swan, M. (2015). *Blockchain: Blueprint for a New Economy*. O'Reilly Media, Sebastopol.
4. Zohar, A. (2015). "Bitcoin: Under the Hood", *Communications of the ACM*, Vol. 58, No. 9, pp. 104–113.
5. European Commission (2023). *Markets in Crypto-Assets (MiCA) Regulation*. Brussels: European Union.
6. U.S. Securities and Exchange Commission (2023). *Digital Asset Regulatory Framework*. Washington D.C.: SEC Publications.
7. OECD (2023). *Digital Finance and Blockchain: Policy Perspectives*. Paris: OECD Publishing.
8. World Economic Forum (2024). *Global Future Council on Cryptocurrencies Report*. Geneva: WEF Publications.
9. Binance Research (2024). *Global Crypto Market Overview 2024*. Available at: <https://research.binance.com>
10. CoinMarketCap (2024). *Global Exchange Rankings and Market Data*. Available at: <https://coinmarketcap.com>
11. NAPP (National Agency of Perspective Projects) (2024). *O'zbekiston kriptovalyutalar bozori tahlili*. Toshkent: NAPP Hisobotlari.
12. Karimov, I. (2023). *Raqamli iqtisodiyotda kriptovalyuta boshqaruvi*. Toshkent: Bank-moliya akademiyasi nashriyoti.
13. Rahmonov, B. (2022). *Raqamli moliya tizimini rivojlantirish yo'llari*. Toshkent: Iqtisodiyot va Innovatsiyalar nashriyoti.
14. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti (2022). *PQ-221-son Qaror: Kriptovalyutalar aylanmasini tartibga solish chora-tadbirlari to'g'risida*. Toshkent.
15. International Monetary Fund (IMF) (2023). *Global Financial Stability Report: Fintech and Digital Assets*. Washington D.C.: IMF Publications.